

1869-ben törvényjavaslatot nyújtott be a közoktatásügyi miniszteriumnak a vallásügytől való elválasztása végett.

1871-ben a közoktatási tanács felállításának szükségét fejtette.

1872-ben azt kívánta, mondassék ki törvényileg a hadsereg legénységének kötelező oktatása.

Ugyanez évben ethnográfiai gyűjtemény felállítását sürgette. Indítványát el is fogadták s 15.000 forintot szavaztak meg e célra.

1871-ben és 72-ben kívánta, hogy az egyetemen új tanszékeket állítsanak fel a nemzetközi jog; összehasonlító alkotmánytan, csillagászat, palaeontologia számára.

Még a képzőintézetek gyakorló iskoláira is kiterjedt a figyelmét s kívánta azok modern átalakítását.

Schwarz Gyula a képviselőház közoktatásügyi bizottságának kezdetől fogva tagja, 1892-től fogva pedig elnöke volt. Ezen minőségében tevékeny részt vett a bizottsági tárgyalásokban, a bizottság jelentéseinek megállapításában, egyes törvényjavaslatok, különösen az 1891-iki kiseddóvíi törvény; a tanítói nyugdíjtörvény, az 1894-iki tanári nyugdíjtörvény előkészítésében:

NAGY LÁSZLÓ.

(Vége köv.)

KÖZÉPISKOLÁINK ADMINISZTRÁCIÓJA ÉS FELÜGYELETE.

Hosszú pihenés után a legújabb idő ismét felszínre hozta a középiskolai adminisztráció és felügyelet kérdését. A kik eddig hozzá szóltak a kérdéshez, meglehetősen tétovázva tettek, és nagy általánosságban mozogtak, míg végre dr. *Heinrich Gusztáv* azzal a szokimondással, melyre neve és állása feljogosítja, kereken ki nem jelentette véleményét, hogy egész középiskolai adminisztrációnk bámulatosan rossz, a főigazgatók felügyelő működése pedig értéktelen, az egész hivatal mostani alakjában fölösleges. Az iskolákra való általános felügyeletet az igazgatókra és a középponti kormányra akarja bízni, és ezt az utóbbit feladatának teljesítésére

alkalmasabbá akarja tenni az által, hogy a főigazgatókat mint szakfelügyelőket beosztatja a középponti szolgálatba.

Dr. Heinrich Gusztáv bírálata nem személyek ellen, hanem a rendszer ellen irányul, tehát minden érzékenykedés és személyes vonatkozás nélkül hozzászólhat egy tankerületi főigazgató is, hogy hogyan látja ő a dolgokat, maga is olyan meddőnek érzi-e munkáját, és jobb eredményt vár-e a javasolt új rendszertől.

Mindenek előtt jó lesz egy pillantást vetni iskolai adminisztrációink, különösen a tankerületi főigazgatóságok történetére, és megvizsgálni, vajjon már első tervezetében hibás volt-e ez az intézmény, vagy csak a viszonyok változtatával vált elégtelenné, és melyek esetleg azok az újabb fejlemények, a melyekhez a régi intézmény már nem tudott alkalmazkodni.

Egész iskolai adminisztrációink alapját lerakta az 1777-ben kiadott *Ratio educationis*. Ez az egész közoktatási ügy élére a helytartótanács kebelében fennálló *Studiorum Commissio*-t állította, mely egy elnök alatt helytartó-tanácsosokból állott. Ez a bizottság azonban nem vezette egészen önállóan az iskolaügyet, hanem az elvi dolgokban az udvari kancellária útján vette a királyi rendeleteket, melyeknek létrejövetelére az országon kívül álló hatások folytak be. A helytartótanács tehát és a *Studiorum Commissio* tulajdonképen nem vezetett, csak adminisztrált, és ennél fogva nem is érezte szükségét kebelében a szorosan vett iskolai szakembereknek, mert a szorosan szakszerű dolgokat Bécsben intézték el. Ezt csak azért említem, mert a felelős magyar miniszteriumnak sebtében történt felállításánál természetesen egészen a helytartótanács tradícióinak hatása alatt álltak; a helytartó-tanácsosokból miniszteri tanácsosok és osztálytanácsosok lettek, de iskolai szakemberekkel betöltendő állások szervezésére, a milyenek más országok miniszteriumaiban vannak, nem gondoltak. Azóta is, ha egyik-másik iskolai szakember bejutott a miniszteriumba, ez nem a szervezetből folyt és azért mindig némileg idegen elem maradt.

Iskolai adminisztráció tekintetében a *Ratio educationis* az országot (Horvátországgal együtt) kilencz tankerületre osztotta (II. József alatt 5, 1806 óta 6 tankerület volt). Minden tankerület élén egy főigazgató (provincialis studiorum director) állt. A főigazgatók feladatát a *Ratio* így írja körül: «A főigazgatók feladata különösen az lesz, hogy a kerületükben levő valamennyi iskolának gondját viseljék és felügyeljenek rájuk. Legyenek azon, hogy az

iskolák élére a legalkalmasabb személyek állíttassanak; hogy a helyi igazgatók és a tanárok közt meg legyen a kölcsönös egyetértés és a tanításban a kellő egyöntetűség; hogy mindenhol pontosan megtartsák a megszabott tantervet; hogy az iskolák adminisztrációjában szorosan megtartsák az előírt rendet; hogy mindenhol szem előtt tartsák a józan gazdálkodás elveit. Azért látogassák meg legalább kétevenként kerületük minden felsőbb iskoláját, és tapasztalataikról tegyenek jelentést a helytartótanácsnak.»

A főigazgató tehát a maga kezében egyesítette kerületében a közoktatás minden ágának a vezetését. Az ő hatósága alatt állt a kerületében levő akadémia, álltak a gimnáziumok és konviktusok, neki volt alárendelve az elemi iskolák felügyelője is, a ki az ő közvetítésével kapta a kormányrendeleteket, hozzá küldte be jelentéseit, és eléje terjesztette azokat az ügyeket, a melyeket ő maga nem intézhetett el. Mind ez iskolák-igazgatóinak és tanárainak kinevezésénél pontosan körülírt módon érvényesítette nyomatékos szavát. A tankerületi főigazgatóság tehát valóságos középfokú iskolai hatóság volt annak minden szükséges attributumával. Az akkori főigazgatók, igaz, nem kerültek ki az iskolai szakemberek sorából, hanem előkelő főurak vagy főpapok voltak; de azért az iskolaügy szervezésében valóban nem csekély volt az ő érdemük.

Ez a rend lényeges változások nélkül fennállott 1848-ig. Az absolutisztikus korszak hirtelen halomra döntött mindent. Az iskolai adminisztráció beleolvadt a politikai adminisztrációba és ennek közvetítésével érintkezett a bécsi miniszteriummal. Mikor 1860-ban a helytartóságok ismét a helytartótanácsba egyesültek, egy időre életbelépett az iskolai adminisztráció teljes centralizációja; a budai helytartótanács vezette minden közvetítés nélkül az ország valamennyi középiskoláját. De, ámbár a középiskolák száma a mainál jóval csekélyebb és a viszonyok egyszerűbbek voltak, ez a centralizáció csakhamar kivihetetlennek mutatkozott; már 1862-ben újra életbeléptették a tankerületi főigazgatóságokat.

Hatáskörük azonban már nem volt a régi. Mindenek előtt nem tartoztak többé hatáskörükbe az akadémia, a melyek időközben valóságos főiskolákká fejlődtek. Egy ideig oda tartozott még az elemi oktatásra való felügyelet, különösen a katolikus tanítóképző-intézetek, az úgynevezett normális iskolák és az izraelita iskolák. Az 1868. évi népoktatási törvény kivette hatáskörükből végképen a népoktatási intézeteket is. Ugyanekkor keletkeztek

nálunk az első állami középiskolák. Ezeket adminisztráció tekintetében nem rendelték a főigazgatók alá, a kiknek csak az a joguk volt, hogy meglátogassák ezeket az intézeteket és tapasztalataikról jelentést tegyenek. Ebben az időben tehát a főigazgatók hatásköre csupán a katolikus középiskolákra terjedt. Ennek a sajátságos intézkedésnek nyitját abban találjuk, hogy az akkori főigazgatók majdnem kivétel nélkül kath. egyházi férfiak voltak, a mi olyan felekezeti szint adott ennek az intézménynek, hogy a kormány habozott reájuk bízni a keletkezőben levő felekezetenélküli intézeteket. De, noha az állami középiskolák száma akkor még csekély volt, a minisztérium csakhamar nem győzte a munkát, és 1875-ben ezeket az intézeteket is teljesen a főigazgatók alá rendelte. Végre az 1883. évi középiskolai törvény megadta mostani szervezetüket a tankerületi főigazgatóságoknak. Ez a törvény a meglévő állapoton nem tett semmi lényeges változást. A törvényhozásnak figyelme ennek a törvénynek meghozatalánál sokkal inkább irányult az állam és a felekezetek közt levő viszony rendezésére, mint akár az adminisztráció, akár a tanítási rendszer reformálására. A főigazgatóságok tehát megmaradtak abban az elszigeteltségükben, a melybe idők folytán sülyedtek.

A mi ugyanis a mi főigazgatóságainkat szembeszökően megkülönbözteti más országok középfokú iskolai hatóságaitól, az mindenek előtt az a sajátságuk, hogy sehogy sincsenek beleillesztve a középfokú adminisztráció többi ága közé. Ennek az a következménye, hogy adminisztráció tekintetében tehetetlenek, és a legcsekélyebb dolgokat is a miniszteriumnak kell elintéznie. Minthogy akkor, mikor valamely intézmény reformjáról van szó, nem fölösleges dolog körülnézni, hogy miképen végzik ezt a dolgot mások, hadd ismertessem röviden a középiskolai adminisztráció és felügyelet rendjét Ausztriában, Poroszországban és Franciaországban.

Ausztriában az iskolai adminisztráció, a főiskolák kivételével, szoros kapcsolatban van a politikai adminisztrációval. Minden tartományban mint középfokú iskolai hatóság a *Landesschulrath* vezeti a középiskolákat, a népoktatási intézeteket és a közép- és alsófokú szakiskolákat. A *Landesschulrath* élén a tartomány helytartója áll, a ki mellé a nagyobb tartományokban egy ügyvivő alelnök van adva. A tanács tisztviselői egy vagy több, (pl. Csehországban négy) helytartótanácsos a tisztán adminisztratív és gazdasági természetű ügyek elintézésére, továbbá a tartomány nagy-

ságához mért számban (pl. Alsó-Ausztriában hét, Csehországban tizenkét) tartományi iskolafelügyelő, (Landes-Schulinspector); Mint a tanács széktagja (Beisitzer) hozzá tartozik a tartományi bizottság (Landesausschuss) 3—6 képviselője, a tartományi főváros 1—2 képviselője, minden felekezetnek 1—2 képviselője és az iskolák 2—4 képviselője (közéiskolai, tanítóképző-intézeti vagy szakiskolai igazgatók). A népiskolákra való közvetlen felügyelettel kerületi felügyelők (Bezirks-Schulinspectoren) vannak megbízva és ezt a tisztséget közéiskolai vagy tanítóképző intézeti tanárok és polgári iskolai igazgatók viselik. A közéiskolák úgy vannak felosztva az illető tartományi felügyelők közt, hogy mind-egyiknek bizonyos számú iskola van beosztva referálásra, azon kívül pedig egyik részük humanisztikus irányban, másik részük realizztikus irányban felügyel bizonyos számú intézetben a tanításra. * Az érettségi vizsgálatokon külön megbízás alapján hol itt, hol amott elnökölnek. Ez az elég bonyolódott rendszer a legtöbb tartományban még inkább bonyolódik a nyelv szerint való felosztással.

Az így összealkotott iskolai hatóság a felügyelők referálása alapján bizonyos ügyekben dönt, a többit, összefoglalva az egy-neműeket és alaposan előkészítve, véleményével felterjeszti a miniszteriumhoz. Tehát itt valóságos középfokú hatósággal van dolgunk, a melynek elegendő tekintélye és hatásköre van, a mennyiben meg van bizonyos fokig végrehajtó hatalma és van külön budgetje, melynek keretén belül némi szabadsággal mozoghat. Tisztviselőinek túlnyomó része az iskolai szakemberek köréből van véve, de velök együtt működnek jogi képzettségű tisztviselők is, és meg van az is, a mit a francziák így neveznek «la représentation des grandes influences sociales», a mit azonban ezek újabb időben kiküszöböltek az ő iskolai adminisztrációjukból.

Poroszországban a közéiskolai adminisztráció és felügyelet

* Egy példa jobban világosítja fel ezt a rendet. Az egyik alsó-ausztriai tartományi felügyelőnek hatásköre így van megszabva: Referat über die Gymnasien in Baden, Horn, Korneuburg, Mödling, St. Pölten, Stockerau, Wien: Schotten-Gymn., 2. Staats-Gymn. im II. Bezirk, Theresianum, Staats-Gymn. im XIII. Bezirk. — Inspection der humanistischen Fächer an diesen Gymnasien und an allen vollständigen Realschulen. — Referat und Inspection aller Fächer am Realgymn. in Waidhofen a. Th. und an allen in das Gebiet der Mittelschule fallenden weiblichen Bildungsanstalten.

sok tekintetben még inkább van decentralizálva, mint Ausztriában. Itt is szoros összefüggésben van a politikai adminisztrációval. Az ország 12 tartományának mindegyikében fennáll egy *Provinzial-Schulcollegium*, melynek elnöke a tartomány kormányzója (Ober-Präsident), igazgatója a tartomány fővárosában székelő *Regierungs-Präsident*, * tagjai, az iskolai szakemberek sorából vett 2—5 *Provinzial-Schulrath*, egy jogi képzettségű tanácsos (*Verwaltungsrat und Justitarius*) és a szükséges kezelő tisztviselők. Minden tartománynak meg van külön tudományos vizsgáló bizottsága (*wissenschaftliche Prüfungscommission*), melynek az iskolai tanácsosok rendszerint tagjai.

A *Provinzial-Schulcollegium* hatáskörébe tartoznak: ** 1. általában az iskolák pädagogiai céljára vonatkozó ügyek; 2. az intézetek belső szervezetére vonatkozó tervezetek és rendszabályok megvizsgálása; 3. új helyi tantervek, utasítások és fegyelmi szabályok megvizsgálása és a régieknek revíziója; 4. a használatban levő tankönyvek megvizsgálása, újak behozatalának jóváhagyása; 5. a tanítóképző intézetek és a hivatalban levő tanítók továbbképzésére szolgáló tanfolyamok szervezése és a reájuk való felügyelet; ez intézetek tanítóinak kinevezése és fegyelmi ügyeiknek elintézése; 6. felügyelet a siketnémák, vakok és hülyék intézeteire; 7. a felsőbb tanintézetek érettségi vizsgálatainak vezetése és jegyzőkönyveik átvizsgálása; 8. a tudományos iskolák (gymnasiumok és reáliskolák) vezetése, felügyelése és revíziója; 9. ez iskolák tanárainak kinevezése, előléptetése, fegyelme, felfüggesztése és elbocsátása (csak az igazgatókat nevezi ki a miniszter előterjesztésére a király).

A középiskolákra, tanítóképző intézetekre és emberbaráti intézetekre való felügyeletet az iskolai tanácsosok gyakorolják. Kiválasztásuknál nem humanisztikus vagy reális irányú szakképzettségük jön tekintetbe, hanem azokban tartományokban, melyekben nagyobb számban laknak katolikusok, vallásuk esik latba, a mennyiben gondoskodnak arról, hogy arányosan legyenek evangélikus és katolikus vallású iskolai tanácsosok. Tehát abban az országban, a melyből a szaktanítás kiindult, azt tartják, hogy egy pädagogiai képzettségű, tapasztalt tanferfiú, a ki egy-két tuda-

* Minden tartomány több területre oszlik, melynek kormányát egyszerűen *Regierung*-nak hívják.

** L. Kretschmar, *Handbuch des preussischen Schulrechts*. 1899.

mányban szakember, alkalmas arra is, hogy más szakok tanárainak eljárását és az általuk elért eredményt helyesen megítélje, hibáikat észrevegye és javításukra útmutatást adjon. Az iskolai tanácsosok rendszerint évenként egyszer jelennek meg minden iskolában, hogy egyik vagy másik részletről meggyőződést szerezzenek; de az egész intézet minden részletére kiterjedő, úgynevezett *revisio* csak háromévenként egyszer történik, és a Provinzial-Schulcollegium is csak háromévenként terjeszt fel kimerítő jelentést a tartomány középiskoláiról a miniszteriumhoz.

Ebből a rövidre szabott ismertetésből is kitűnik, hogy a Provinzial-Schulcollegiumok nagy önállósággal vezetik az alájuk rendelt iskolákat, és megvan mind az a hatalmuk, hogy működésükért a teljes felelősséget viselhessék. Alig szükséges említenem, hogy az igazgatóknak is sokkal nagyobb az önálló rendelkezési joguk és egyszersmind a felelősségük, mint minálunk. Sok igazság van abban, a mit *Schrader Vilmos* épen az igazgatók hatáskörének fejtegetése közben mond: * «Nicht nur durch Gehorsam nach oben, sondern auch durch das selbstständige Eingreifen der einzelnen Behörden und durch das volle Einsetzen ihrer persönlichen Verantwortlichkeiten ist Preussen gross geworden.»

Ausztriában és Poroszországban a történeti alakulás a tartományokban olyan nagyobb közigazgatási területeket szolgáltatott, melyek alkalmasak voltak arra, hogy politikai adminisztrációjukhoz csatolják a középiskolai adminisztrációt és felügyeletet. Nem így van ez Franciaországban, a hol a közigazgatási területek, a départemens, épúgy, mint minálunk a vármegyék, sokkal kisebbek, semhogy hozzájuk lehetne csatolni a középiskolák adminisztrációját.

Mégis a centralizáció e klasszikus földjén is szükségét érezték annak, hogy az iskolai adminisztráció számára középfokú hatóságokat állítsanak. Felosztották tehát az országot 17 tankerületre, melynek akadémia a neve (*circonscription académique*, vagy egyszerűen *académie*). A 17 akadémia székhelye: Aix, Besançon, Bordeaux, Caen, Chambéry, Clermont, Dijon, Grenoble, Lille, Lyon, Montpellier, Nancy, Paris, Poitiers, Rennes, Toulouse, Alger. Minden akadémia élén egy *recteur* áll, a kit az állami közoktatás szolgálatában álló, doktori fokozattal bíró egyénekből nevez ki a

* Wilhelm Schrader, Die Verfassung der höheren Schulen. 3. Aufl. 1889.

köztársaság elnöke. A párisi akadémia rektorának címét maga a közoktatásügyi miniszter viseli, míg a tulajdonképeni ügyvivőnek *vice-recteur* czíme van, noha hatásköre nagyobb, mint bármelyik *recteuré*.

A *recteur*nek feladata* a miniszteri rendeleteknek az akadémia területén való végrehajtása; a területén levő iskolák azon alkalmazottjaira nézve, a kiknek kinevezése a minisztertől függ, felterjeszti javaslatát; különösen teszi ezt a lyceumok és collegiumok tanáira és *répétiteurjeire* nézve; évenként felterjeszti javaslatával a kerületében levő fő- és középiskolák költségvetéseit és számadásait; vezeti és felügyel a kerületében levő állami fő- és középiskolákra; felügyel a magán fő- és középiskolákra; felügyel arra, hogy az elemi iskolákban érvényesüljenek az előirt módszerek. A kerületében levő egyetemek és fakultások tanácsaiban elnököl, és ezeket az intézeteket kifelé képviseli.

A *recteur* alatt állanak az *inspecteurs d'académie*, minden *département*ban egy, Párisban nyolcz. Ezeket a miniszter a fakultások tanárai, a lyceumok és collegiumok igazgatói, és ezen intézetek felsőbb osztályainak tanárai közül nevezi ki. Első sorban az elemi oktatásra ügyelnek fel, és ezekre az iskolákra nézve a *préfet* auktóritása alatt intézkednek; de a *recteur* auktóritása alatt felügyelnek a lyceumok és collegiumok adminisztrációjára is, jelentést tesznek ez intézetek tanáiról, különösen társadalmi magukviseletét illetőleg, és általában helyettesíthetik a *recteur*t mindenben, a mit ez rájuk bíz.

A szorosán szakszerű felügyelettel a középiskolákban az egész országra nézve meg van bízva 14 *inspecteur général*, és pedig 4 a reális, 6 a humanisztikus tudományok, 2 az élő nyelvek és 2 az állami középiskolák gazdasági ügyei számára. Szem előtt kell tartanunk, hogy a francia középiskolák bennlakásukkal és tanulóik és tanáraik óriási számával sokkal több adminisztratív teendővel járnak, mint a mi középiskoláink.

Végre még meg kell emlékeznünk, hogy úgy, mint az egész

* L. Louis Gobron, *Legislation et jurisprudence de l'enseignement public et de l'enseignement privé en France et en Algérie*. 1900. — Kitünő bepillantást enged a francia középiskolai adminisztráció részleteibe még a következő mű is: Henri Schmit (chef de bureau au ministère de l'instruction publique), *Les arrêts du conseil supérieur de l'instruction publique de 1887 à 1899, annotés et précédés de l'exposé de la législation en vigueur*. 1899.

ország közoktatására kiterjedő hatáskörrel fennáll a *Conseil supérieur de l'instruction publique*, minden akadémia területén fennáll a *Conseil académique*. Ennek vannak hivataluknál fogva tagjai (membres de droit) és választott tagjai. Az utóbbiak közé tartozik az állami középiskolák (lycées) 2 humanisztikus és 2 realisztikus képzettségű tanára, és a községi középiskolák (collèges) 1 humanisztikus és 1 realisztikus képzettségű tanára, a kiket társaik összessége választ. Ez a tanács véleményt mond az iskolák szabályzatairól, költségvetéseiről és számadásairól és általában a minisztertől hozzá utasított kérdésekről; egyszersmind első fokon ítél a középiskolai tanárok fejelemi ügyekben.

Ebből a rövid, a legfőbb vonásokra szorítkozó ismertetésből is kitűnik, hogy Franciaország iskolai adminisztrációjában nagyobb ugyan a centralizáció, mint akár Ausztriában, akár Poroszországban, mindazonáltal itt is vannak középfokú iskolai hatóságok, melyeknek vezetés és felügyelet, adminisztráció és gazdasági dolgok tekintetében elég önálló hatáskörük van. Mindenütt azt a törekvést látjuk tehát, hogy a felügyeletet és az adminisztrációt szoros kapcsolatban tartsák, és hogy első fokon oly hozzáértő emberek intézkedjenek, a kik a dolgokat és a személyeket, a melyekről és a kikről intézkedni kell, szemmel tarthatják és a helyszínén szerzett tapasztalataikból jól ismerik. Ez nagyobb területen nem történhetik jól egy középpontból. Azért azt látjuk, hogy minden nagyobb ország az iskolai adminisztrációra nézve is fel van osztva kisebb területekre, melyeknek élén egy-egy középfokú iskolai hatóság áll. A középponti kormány ez által felszabadul a részletektől, a melyeket a távoból úgy sem intézhetne jól, és a melyek tömegükkel lehúznák egy tartományi kormány színvonalára; figyelmét egészen az országos fontosságú ügyekre fordíthatja.

Magyarország területe is sokkal nagyobb, középiskolái sokkal számosabbak, semhogy adminisztrációjuk középfokú hatóság közbejötté nélkül egy középpontból jól volna vezethető. Pedig ezt akarják azok, a kik a főigazgatóságok egyszerű megszüntetését javasolják. A középponti kormányba beosztandó főigazgatóknak körülbelül a francia inspecteurs généraux szerepe jutna; azt az egész munkét pedig, a melyet Franciaországban a minisztérium, a conseil supérieur, az akadémia rectorjai és tanácsai és részben az inspecteurs d'académie végeznek, nálunk egyedül a minisztériumnak kellene végeznie. Részemről ezt teljesen lehetetlennek tartom.

Bármilyen kevésre becsüljük is a mostani főigazgatók adminisztratív munkáját és az általuk végzett irkafirkát, ennek a munkának mégis csak meg kell történnie. Most a főigazgatók, ha egyebet nem, hát azt teszik, hogy a kerületükhöz tartozó középiskolák azonos ügyeit összefoglalják egy jelentésbe és a helyszínen szerzett tapasztalataik alapján véleményt mondanak és javaslatot tesznek. Ezt az összefoglaló és véleményező munkát a főigazgatóságok megszűntével a minisztériumban kellene majd valakinek végeznie, a ki azokat az intézeteket soha sem látta, és felvilágosítást legfeljebb a szakfelügyelőktől nyerhetne, kik közül az egyik csak az ókori nyelvek tanítását és tanárait, egy másik csak a modern nyelvekét, egy harmadik csak a matematika és fizikáét, egy negyedik talán csak a földrajz és természetrajzét, egy ötödik a rajzét, egy hatodik a testgyakorlását ismerné, de kik közül egy sem ismerne egyetlen intézetet sem minden részletében. Akkor indulna meg csak igazán a temérdek irkafirka, ha minden igazgató kénytelen volna minden ügyet külön-külön úgy előadni, hogy az is teljesen megértse; a ki az intézetet]sohasem látta; és, ha ez még sem sikerül, az illető referens kénytelen volna minduntalan bővebb felvilágosítást kívánni.

De nem ez volna a legnagyobb baj, mely ebből a teljes centralizációból eredne. A priori feltehető, és a tapasztalás — sajnos — elég gyakran bizonyítja, hogy 15—20 emberből álló testületben, a mely mindennapi szoros érintkezésben van egymással, és a mely arra van utalva, hogy teljes harmóniában fáradozzék egy közös feladat megoldásán, ez a harmónia bizony könnyen megzavarodhatik. Ki igazíthatná el ezeket a surlódásokat jobban, mint az, a ki nem csak hivatalának auktoritását, hanem a maga személyiségét is látba veheti, a ki ismeri, hogy úgy mondjam, psychéjét azoknak az intézeteknek, a melyek vezetésére vannak bízva, a kit a közös érzés ezer szála fűz hozzájuk, és a ki mégis elegendő távolságból nézi a dolgokat, hogy elfogulatlanul ítélhesse meg őket.

És nem csak a tanári testületekben akad ilyen intim természetű eligazítani való. A szülők és az iskola közt is van elég alkalom a közvetítésre. Ha a szülők nem találnának senkit, a ki ügyüket bajukat türelmesen meghallgatja, felvilágosítja őket és jogos panaszaikát, a mennyire lehet, orvosolja, bizony sokkal több baj volna, mint a mennyi így is van.

A mit a főigazgatók ebben az irányban szép csendben elin-

téznek, arról nem szólnak akták, arról az érdekelt feleken kívül alig van valakinek tudomása, és azért ezt a tevékenységüket senki számba sem veszi. Hogy mit ér ez a tevékenységük, azt akkor kezdenék méltányolni, ha mind az az, aprólékos, de az illetőktől roppant fontosnak tartott baj a miniszterium nyakába szakadna, a mely a maga személytelen mivoltában teljesen képtelen volna e bajok orvoslására.

De — így szól a bíráló — a főigazgatók képtelenek feladatuk legfontosabb részének teljesítésére, a nevelés és oktatás munkájának ellenőrzésére, megbirálására és irányítására, mert erre nincs sem elegendő képzettségük, sem elég alkalmuk. Képzettségük nem lehet elegendő, mert hiszen nem lehetnek minden tárgyban szakemberek, és hogyan bíráljanak és vezessenek olyan tanárokat, a kik többet tudnak, mint ők?

Vizsgáljuk ezt az állítást közelebbről. A középiskolákat tudós iskoláknak is nevezik ugyan, de nem abban az értelemben, mintha ezekben az iskolákban tudományokat tanítanának a maguk teljes rendszerességében, hanem azért, mert ezek az iskolák képesíteni akarnak a tudományokkal való foglalkozásra. A középiskolai tanártól megkívánjuk tehát, hogy maga tudományosan képzett ember legyen, de megkívánjuk azt is, hogy ismerje a fejlődő ember pszichológiáját, és legyen gyakorlati ügyesség benne, hogy a fejlődő lelkekben a tudománya körében előforduló pszichológiai folyamatokra az utakat könnyen járhatókká tegye. Ezt nem fogja jól végezhetni, ha nem tartja szem előtt társainak munkáját, és nem iparkodik abba a kellő helyen beilleszkedni. A középiskolai tanárnak tehát nem csak tudománya iránt kell érdeklődnie, hanem érdeklődnie kell mindenek előtt tanulóiról is, és ennél fogva bizonyos mértékben minden iránt, a mi lelki világuk felépítéséhez hozzájárul. A középiskolai tanár tehát nem lehet olyan szakember, a ki előtt szakán kívül minden egyéb közömbös. Még kevésbé szorítkozhatik kizárólag szaktudományára az igazgató. Mert hogyan vezethetné iskoláját, ha semmiféle ítélete nem volna arról, hogy egy-két szaktárgyan kívül a többi jól vagy rosszul tanítják-e iskolájában, sokat vagy keveset tudnak belőlük tanulóik, ha ezeknek a tárgyaknak tanításában érdemet vagy fogyatkozást meg nem látna, semmi útbaigazítást nem adhatna, semmihez hozzá nem szólhatna. Az igazgatónak tehát szemmel kell tartania a tanítás minden ágát, és így a tanítás anyaga főbb vonásaiban nem lehet előtte idegen.

Rendszerint az igazgatók sorából kerülnek ki a főigazgatók. Ha eddig egy intézetet ismertek minden részletében, most megismerkednek sok intézettel és birtokába jutnak a megismerés legjobb eszközének, az összehasonlításnak. Hiszen minden dolgot akkor ismerünk meg igazán, ha összehasonlítjuk másokkal. Ha a főigazgató hivatalára rátermett ember, ez a folytonos összehasonlítás rendkívül élesítheti ítéletét és képesítheti arra, hogy a haladás útját egyengesse. Ha e mellett figyelemmel kíséri a középiskolai oktatásra vonatkozó irodalmat — és erre bővebben ér rá, mint a sokféle elfoglalt igazgató — akkor talán nem lesz kiváló specialista valamely tudományban, de szakember lesz abban, a miben lennie kell, a középiskolai oktatás kérdéseiben. Az ilyen szakember olykor hasznosabb tanácsot adhat annak a tanárnak is, a ki valamely disciplinában szakszerű tudásra nézve fölötte áll, mint az olyan tudós, a ki tudományát kitünően érti ugyan, de nem ismeri azokat a feltételeket, a melyek alatt a tudomány elemeit közölni kell a fejletlen elmékkel.

Nem mondom, hogy bármely főigazgató egyenlő biztossággal fog mozogni minden középiskolai disciplinában, és szívesen megengedem, hogy pl. egy philologus főigazgató nem fog sokat lendíthetni az ábrázoló mértan tanításán. De, ha választanunk kell az olyan felügyelet közt, mely szerint *egy* ember iparkodik az egész intézetről minél teljesebb képet nyerni, és az egységes célzt tartva szem előtt, iparkodik a haladáshoz hozzájárulni, és az olyan felügyelet közt, mely szerint az iskola életén kívül álló szaktudósok közül mindegyik csak egy-egy részét látja az iskola munkájának, az egészszel pedig nem törődik senki sem, — akkor feltétlenül az első módot választom, ha egyik-másik részlet talán kevesebb figyelemben részesül is. Mert nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy középiskoláink nem szakiskolák, és hogy a szakrendszer túlzásai már is kárt okoztak középiskolai oktatásunknak. Elegen vannak, a kik az által, hogy elsajátították a legszükségesebb tudnivalókat valamely szaktudományból, feljogosítva, sőt majdnem kötelezve érzik magukat arra, hogy most már semmi egyébbel ne törődjenek. Ez az irány csak megerősödnék, ha ezentúl már a felügyelet is a merev szakrendszert követné. Különben, a mennyiben szakfelügyeletre szükség van, ezt ezentúl is a közoktatási tanács kebeléből kiküldendő iskolalátogatókkal lehetne végeztetni. Ha a közoktatási tanács szakemberei nem olyan szórványosan és ötletszerűen,

hanem több évre szóló megbizással küldetnének ki egy-egy disciplina tanításának ellenőrzésére, és ezeknek észrevételei és javaslatai nem maradnának az aktáknál, akkor ezek nagyon jól tölthetnék be a francia inspecteurs généraux szerepét.

Azzal az ellenvetéssel találkozunk még, hogy a főigazgatók átlag négy napra terjedő évenkénti látogatásukkal és az érettségi vizsgálaton való elnöklésükkel nem szerezhetnek alapos tudomást az intézet állapotáról. Ha csak egy évre gondolunk, akkor ennek az ellenvetésnek van valami alapja. De, ha valaki évek során át évenként napokig lát egy intézetet, látja működése közben és látja akkor, mikor bemutatja munkájának eredményét, azonkívül pedig folytonos írásbeli összeköttetésben van ezzel az intézettel és életének minden fontosabb mozzanatáról értesül, akkor talán mégis elég alapja van arra, hogy ezen intézet állapotáról és minden egyes tagjának működéséről helyes ítéletet alkosson.

Ha tehát a tankerületi főigazgatóság intézménye nem érzeti nagyobb mértékben hasznos voltát, úgy, hogy egyszerű megszüntetése is szóba jöhetett, véleményem szerint ez onnan van, hogy a középponti kormány nem veszi ez intézménynek hasznát oly mértékben, a milyenben lehetne. Úgy látszik, mintha a főigazgatókat önállóbb működésre pedagógiai dolgokban nem tartanák elég tudósoknak, adminisztratív dolgokban nem elég praktikusoknak, és azért mentül kevesebbet bíznának rájuk. Azokban az országokban, melyeknek intézményeit fentebb vázoltam, a főigazgatóságainknak megfelelő hatóságok első sorban hivatalból hozzászólnak a tantervekhez és iskolai szabályokhoz. Természetes is, hogy valamely rend javításánál első sorban azokat hallgatják meg, a kik ezt a rendet alkalmazásában látják, jó és rossz oldalait tapasztalásból ismerik. Nálunk a törvény és a főigazgatói utasítás a főigazgatóknak ilyen irányú tevékenységét nem is említi, a gyakorlatban pedig eddig a legkritikább esetekben volt hivatalból az ilyen dolgokban hozzászólásuk. Rendszerint a napi lapokból értesültek, hogy mi van tervbe véve, és valamely reform indító okairól és céljairól csak annyi tájékozásuk volt, a mennyit az életbeléptető rendelet szövegéből bárki nyerhették. Ugyanazoknak a hatóságoknak az igazgatók és tanárok kinevezését, előléptetését, kitüntetését illetőleg legalább is a javaslattétel joga van. Ez is elég természetesnek látszik, hogy a személyi ügyekben azok mondjanak véleményt, a kik az illetőket működésük közepette látják. Nálunk a törvény a főigaz-

gatóknak a személyi ügyekben nem ad semmiféle jogot, az Utasítás szerint jelentéseikben jellemezhetik a tanárokat és kiemelhetik, hogy mely tanárok válhatnak be jó igazgatóknak és mely igazgatók jó főigazgatóknak; a gyakorlat szerint végre pályázatok alkalmával, vagy egyes esetekben vett felhívás alapján véleményt mondhatnak. De a tanári állások csak csekély része, az igazgatói állások pedig egyáltalában nem töltetnek be pályázat útján, a jelentésekben adott információkról pedig kétséges, vajjon állások betöltésénél, előléptetéseknél egyáltalában számba veszik-e. Végre ama külföldi iskolai hatóságok, szervezeti kapcsolatban lévén a közép-fokú politikai adminisztrációval, a tisztán adminisztratív természetű dolgokban is sokat maguk intézhetnek el, más dolgokat teljesen előkészítve terjeszthetnek fel döntés végett a középponti kormányhoz. Nálunk a tankerületi főigazgatóságok teljes elszigeteltségénél fogva a legcsekélyebb dolgot is, mely valami végrehajtást kíván, a középpontban kell elintézni. Így történhetik azután, hogy különösen olyan dolgok, melyek valamely vármegyei vagy községi hatóság hozzájárulását kívánják, akár egy emberöltőn át is elhúzódhatnak fel- és leiratokkal a nélkül, hogy akár jobbra, akár balra eldőlnének. A főigazgatóságnak pedig az ilyen dolgokban gyakran csakugyan nem jut más szerepe, mint hogy fölösleges közbeneső postaállomásul szolgál.

Tetézi a főigazgatósági intézmény furcsaságait a mi elmésen kigondolt fizetési rendszerünk, a mely szerint egy-egy kisvárosi algymnasium vagy tanítóképző igazgatójának, a kire vagy 100 tanuló és 5—6 tanár dirigálása van bízva, nagyobb fizetése van, mint a tankerület élére állított főigazgatónak, és a mely szerint az az igazgató, a ki főigazgatóvá lesz, évi 800 koronáig terjedhető birsággal lakol azért, hogy nem fért meg a maga bőrében, hanem erőnek erejével magasabbra tört.

Az, a ki mindenben valami szándékot és tervszerűséget keres, mind ezeket látva, csakugyan nehezen értheti meg, hogy tulajdonképpen milyen szerepet is szánt tehát a mi közoktatási rendszerünk a tankerületi főigazgatóságoknak. Ezeket az állapotokat csak úgy érthetjük meg, ha megfontoljuk, hogy első megalapítója óta, a ki elég jól csinálta meg a dolgát, az azóta lefolyt 125 év alatt senki sem törte valami nagyon a fejét ezen az intézményen. E hosszú, nagy változásokkal járó idő alatt úgyszólván magától formálódott olyaunna, a milyennek most látjuk.

Mégis végzetes tévedésnek tartanám, ha azért, mert a főigazgatóságok mostani szervezetükben nem felelhetnek meg minden várakozásnak, ezt az intézményt egyszerűen eltörölnék, a helyett, hogy megadnók neki mind azokat a feltételeket, melyek feladatának betöltésére szükségesek. A főigazgatók most sokat nem intézhetnek el, a mit jó volna elintéznök, de mégis sok lényeges, mulhatalatlanul szükséges dolgot végeznek, a mit a középpontból nem végezhetnének. Egyet-mást már fentebb elmondottam. Vegyük még fontolóra azt is, hogy az iskolák talán valamennyi állami intézménynél nagyobb mértékben rá vannak utalva a társadalom jóakaró közreműködésére. És nem is csupán állami intézetekről van szó. Vannak a miniszter vezetése alatt álló iskoláknak más fenntartói is: szerzetes rendek, alapítványok, főpapok, községek, stb. Ezeknek a tényezőknek jó vagy rossz indulata, egyetértő vagy szét-húzó működése nagy befolyással van az iskolák életére. Hogy ezeket az iskolákat jól vezethesse, a kormánynak szüksége van valakire, a ki ezeket a helyi tényezőket ismeri és a ki rájuk hatni is tud. Hiszen mindent nem lehet aktákkal és hatalmi szóval elintézni. A dolgok és személyek ezen ismeretét pedig csak mérsékelt területen, velük való hosszabb együttélés által lehet megszerezni. Azután iskoláink továbbfejlesztéséről is van szó. Hogy hol van arra szükség, hol vannak meg hozzá a feltételek, mit kell ennek érdekében megmozgatni, azt nem lehet a fővárosból meglátni.

Ismétlem, az olyan feltétlen, sehol párját nem találó centralizációt, mely valamennyi középiskolának minden ügyét egy középpontból akarná intézni, fépszerűséggel szerencsétlenségnek tartanám. Nem a mostaninál még nagyobb centralizációt, hanem nagyobb decentralizációt tartok kívánatosnak, azaz a főigazgatóságoknak olyan szervezését, a mely őket egy középfokú iskolai hatóság teendőinek végzésére alkalmassá teszi. Hogy milyen irányban tartom kívánatosnak ezt a továbbfejlesztést, az eléggé kiviláglik a mondottakból. Jobban ki kellene használni a főigazgatók munkabírást, tudását és tapasztalatait; különösen bele kellene őket vonni a tantervek és iskolai szabályzatok bírálatába, revíziójába, újaknak előkészítésébe; szabályozni kellene hozzászólásukat az igazgatók és tanárok kinevezéséhez, előléptetéséhez, esetleg kitüntetéséhez; végre kapcsolatba kellene hozni a tankerületi főigazgatóságokat a középfokú adminisztráció többi ágával, hogy ezeknek közreműködésével a középponti kormánytól jóváhagyott keretben

elintézhesse az adminisztratív és gazdasági természetű ügyeket, és ne kelljen minden csekélységért a miniszteriumhoz fordulni.

Ennek a kapcsolatnak a megteremtése volna a legnehezebb feladat, és közigazgatásunk államosítása előtt talán keresztül sem volna vihető. De ha megérkezik majd annak az ideje, nagyon érdemes lesz arról gondolkozni, nem lehetne-e abba valamiképen beleilleszteni a középiskolák adminisztrációját is, a mint ez minden nagyobb államban megtörtént. Ettől a kapcsolattól morális jó hatást is várnék az iskola számára. A ki huzamosabban élt azon országok egyikében, a melyeknek iskolai adminisztrációját fentebb vázoltam, bizonyára tapasztalhatta, mennyivel mélyebben gyökeredzik ott az iskola a társadalomban, mint minálunk. Ehhez hozzájárul az is, hogy az iskolai hatóságok szerves összefüggésben vannak az állam többi feladatát végző hatóságokkal, és így egymással érintkezve megismerkednek egyik a másiknak munkájával és kölcsönösen meg is tudják azt becsülni. Nálunk akárhány hatóság nem is tud a tankerületi főigazgatóságok létezéséről, a nagy közönség pedig legfeljebb gyermekei révén tud róla, és azt tartja a főigazgató feladatának, hogy megjelenésével olykor ráijeszzen a tanulóokra és tanárookra.

A tankerületi főigazgatóságoknak ilyen irányban való fejlesztése által a miniszterium felszabadulna ama temérdek aprólkos dologtól, mely most minden idejét és erejét leköti. Élhetne valódi feladatának, hogy vezessen, irányt adjon és előkészítse a jövőt.

PIRCHALA IMRE.

